

AHMET MİDHAT EFENDİNİN JÖN TÜRK ADLI ROMANI

Alâattin KARACA

Ahmet Midhat Efendinin, önce 11 Eylül 1324 (1908) / 29 Kânûn-ı sâni 1324 (1909) tarihleri arasında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilen, ardından 1326 (1910) yılında kitap hâlinde basılan *Jön Türk* adlı romanı, II. Meşrûtiyet'in ilânından hemen sonra yayımlanması ve kısmen *Jön Türk* hareketiyle ilgili olması bakımından önemlidir. Ancak nedense araştırmacılar, *Jön Türk*lerle ilgili romanları değerlendirirken bu eserden hiç söz etmezler.¹ Oysa Ahmet Midhat Efendinin *Jön Türk*'ü, bir siyasî hareketin romanı sayılamazsa da, çeşitli açılardan *Jön Türk*leri ilgilendirir. Bu bakımdan *Jön Türk*lerle ilgili romanları ele alırken Ahmet Midhat Efendinin eserini de gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

Romanı incelemeye geçmeden önce, konuyla ilgili olması açısından *Jön Türk*ler ve II. Meşrûtiyet sonrasında bu siyasî hareketi konu edinen edebî eserler hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Jön Türk hareketinin Tanzimat dönemi aydınlarınca başlatıldığı ve bu muhalefet grubunun asıl amacının, imparatorlukta meşrûti bir düzen kurmak olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Nitekim bu bilgilere paralel olarak *Türk Ansiklopedisi*'nde "*Jön Türkler*" için şu tanım yapılmaktadır:

"XIX. yüzyılın II. yarısında Osmanlı İmparatorluğunda meşrûti bir hukuk düzeni kurmak, anayasa ilânı ile derhal serbest seçimlere gitmek ve böylece kurulacak meclise millet ve memleket mukadderatını teslim etmek fikrini savunan Türk hürriyet mücadelecilerine verilen ad."²

*Jön Türk*lerin Tanzimat döneminde başlayan muhalefet hareketi, II. Abdülhamit'in padişahlığı sırasında daha da güçlenmiş, İttihat ve Terakkî Cemiyetinin baskıları sonucunda ise, II. Meşrûtiyet ilân edilmiş ve *Kanûn-ı Esâsî* yürürlüğe konmuştur.

¹ Örneğin Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, (Gerçek Yay., İst. 1981) adlı kitabında "*Romanlarda İttihat ve Terakkî*" başlıklı bir bölüm açmasına karşın *Jön Türk*'ten hiç söz etmemiştir.

² *Türk Ansiklopedisi*, C. 21, M.E. Basımevi, Ank. 1974, s. 55.

II. Meşrûtiyet'in getirdiği özgürlük havasının etkisiyle, "devr-i sâbık" hakkında o dönemde çıkan çeşitli gazete ve dergilerde pek çok makale ve haber yayımlanır. Bu yazıların çoğunda, II. Abdülhamit döneminin idarecileri suçlanmakta, hafiyeler ve jurnalciler, teşhir edilmektedir.³ Konunun siyasî boyutu bir yana, II. Meşrûtiyet'in ilânı, yazar ve şairleri de harekete geçirmiş, çeşitli yayın organlarında hürriyeti öven ve "istibdad dönemi"ni kıyasıya eleştiren şüirler⁴, tiyatrolar⁵, karikatürler⁶ ve romanlar yayımlanmıştır. Hatta II. Meşrûtiyet'in ilânından sonraki bir kaç yıl içinde bir "enkâz-ı istibdad edebiyatı" meydana gelmiştir denilebilir. Dönemin gazete ve dergilerinde bu konuda pek çok malzeme vardır.

KONU

Kuşkusuz edebiyatımızda Jön Türklerle ilgili tek roman Ahmet Midhat Efendinininki değildir. *Jön Türk*'ün yanı sıra aynı konuya değişik açılardan yaklaşan başka romanlar da vardır. Örneğin Bekir Fahri (İdiz)'nin *Jönler Mısır*'da (1910) adlı eseri bunlardan biridir ve hakkında ciddi bir edebî inceleme yapılmamıştır⁷. Bekir Fahri'nin romanı dışında Jön Türklerle ilgili olarak Halide Edip'in *Sinekli Bakkal*⁸ (1936) Yakup Kadri'nin *Bir Sürgün*⁹ (1937), Midhat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul*¹⁰ (1938), Nahit Sırrı Örik'in *Sultan Hamid Düşerken*¹¹ (1957) adlı romanları sayılabilir.

3 II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra "mağdurin-i siyasiyye" tarafından çıkarılan *Hukûk-ı Umumiyye* ve *Tanin*, *İkdam* gibi gazetelerde "devr-i sâbık" idarecileri hakkında pek çok haber ve yazı çıkar. Örneğin *Tanin*, Nu. 4, 22 Temmuz 1324, s. 3, te Başkatip Tahsin Paşa ile ilgili suçlamalar yer almaktadır. Yine adaya sürülen "sâbık"larla ilgili olarak bk. *Hukûk-ı Umumiyye*, Nu. 118, 10 Kânûn-ı sâni 1324, s. 1. Ayrıca Başkatip Tahsin Paşa, kurenâdan Ragıp Paşa, İzzet Paşa ve Salih Münir Paşalar aleyhinde bir yazı için bk. *Millet*, Nu. 1, 23 Temmuz 1324, s. 3.

4 Hakan Sazyek, "II. Meşrûtiyet'in ilanı ve Şüirimizdeki Yankısı" (Bu yazı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinde yayımlanmak üzere verilmiş olup, henüz basıkıdadır. Basılmadan önce yararlanmamı sağlayan arkadaşım Hakan Sazyek'e teşekkür ederim.)

5 Alemdar Yalçın, *II. Meşrûtiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ank. 1985.

6 Turgut Çeviker, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yay., İst. 1985, s. 1102-1105.

7 Ali Tekinci, "Bekir Fahri İdiz'in 'Jönler' Romanının Yeni Baskısı Dolayısıyla", *Tarih ve Toplum*, Nu. 19, Temmuz 1985, s. 67.

8 Fethi Naci, A.g.e., s. 96.

9 Fethi Naci, A.g.e., s. 93.

10 Fethi Naci, A.g.e., s. 103.

11 Fethi Naci, A.g.e., s. 113 ve Hilmi Yavuz, *Yazın Üzerine*, Bağlam Yay., İst. 1987, s. 49-58.

Diğer romanlara göre Ahmet Midhat'ın *Jön Türk*'ü bu konuyla ilgili ilk romandır. Eserde; "alafranga tutkunu bir genç kız olan Ceylan'ın kıskançlık nedeniyle sevdiği delikanlı hakkında asılsız jurnal vermesi ve Nurullah adlı bu gencin Jön Türklükle suçlanarak Akka'ya sürgüne gönderilmesi" anlatılır. Daha genel bir ifadeyle; "II. Abdülhamit döneminde, bir kadının kıskançlığının kurbanı olarak, hakkında asılsız jurnal verilen ve Jön Türk olduğu gerekçesiyle sürgüne gönderilen bir gencin başından geçen olaylar" sergilenir romanda.

İlk bakışta romanın adı, eserde *Jön Türk hareketi*'nin ele alındığı izlenimini veriyorsa da, aslında roman, bir aşk hikâyesinin kalıplarını aşamaz ve temelde *Jön Türk*, "iki sevgiliyi birbirinden ayırmaya çalışan kıskanç bir kadınla, ondan kurtulmaya ve sevgilisine kavuşmaya çalışan âşık arasındaki mücadeleyi" anlatır. Kuşkusuz bu konu, âşık hikâyelerinin klasik konusudur ve Tanzimat romancıları, bu hikâyelerden epeyce etkilenmişlerdir¹². Burada akla hemen şöyle bir soru gelebilir: Jön Türk, siyasî bir hareketin romanı mı yoksa aşk hikâyesi midir? Bu soruya verilecek en uygun cevap, romanın temelde bir aşk hikâyesi olduğu şeklindedir. Ancak romancı, aşk hikâyesinin arasına II. Abdülhamit dönemindeki çeşitli siyasî ve sosyal sorunları katmıştır. Böylece *Jön Türk*'te, aşk ögesinin yanında zayıf kalan bir siyasî boyuttan söz edilebilir. Bunun dışında esere, siyasî roman demek güçtür. Belki Ahmet Midhat, bir siyasî hareketin romanını yazmak istemiştir; ancak eser, bütünüyle bu hareketin romanı olabilecek niteliklere ulaşamamıştır. Çünkü romanın merkez-figürü olan Nurullah, sürgüne gönderilinceye değin, bırakın Jön Türkleri, diğer siyasî konulara bile ilgi göstermez. Gerçi o, içten içe Jön Türklere sempati duyarsa da bu konuda oldukça çekingendir. Delikanlı, ancak romanın son bölümünde, Akka'daki hapisane arkadaşı Rıfkı Bey aracılığıyla siyasî açıdan bilinçlenir ve İskenderiye'de Jön Türklerin arasına katılır. Üstelik o, İskenderiye'de Jön Türklerin arasına katıldıktan sonra bile romanda bu siyasî grubun faal bir üyesi olarak sivrilmez. Bu bakımdan romanı; "kıskanç bir kadının kurbanı olarak sürgüne gönderilen ve böylece yeni nikahlandığı eşinden ayrı düşen bir gencin öyküsü" olarak değerlendirmek daha uygundur. Buradan hareketle *Jön Türk*'ün, *Hançerli Hanımın Hikâye-i Garîbesi* vb. halk hikâyelerinde ele alınan klasik konuyu -ki bu hikâyelerin klasik konusu bir kötülük sonucu birbirinden ayrı düşen sevgililerin kavuşma mücadelesidir- işlediğini söylemek mümkündür.

¹² Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat I*, Adam Yay., İst. 1982, s. 304 ve Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yay. İst. 1990, s. 21.

Jön Türk, bütünüyle bir siyasî hareketi konu edinmemekle beraber Ahmet Midhat Efendi, II. Abdülhamit dönemindeki hafiyeler, jurnalcılık, kitap yasakları vb. siyasî sorunları sergilemekten de geri durmaz. Öte yandan Nurullah ile Ceylan arasındaki karşılıksız aşk ile yazarın temel konularından biri hâline gelmiş olan alafranga düşkünlüğü ve feminizm, romanda ele alınan diğer konulardır. Tabii yazar, romanda tek konu yerine bir kaç konuyu birden ele almaya çalıştığı için *Jön Türk*'te konu bütünlüğü ortadan kalkmıştır.

Görüldüğü kadar *Jön Türk*, aşk unsuru yanında, sosyal konulara değinen bir romandır ve Ahmet Midhat, eserinde bu konuları "eleştirel bir anlatım tutumu"yla sergiler: II. Abdülhamit dönemindeki siyasî baskılar, alafranga düşkünlüğü, feminizm onun eleştirdiği başlıca konulardır. Öte yandan yazarın, II. Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan bazı durumları dahi eleştirdiği dikkati çekmektedir. Örneğin o, şu cümlelerinde, Meşrutiyet sonrasındaki sınırsız özgürlük havasını pek onaylamadığını ifade eder:

"Hürriyet bir dereceye kadar, bir bakıma göre, ondan istifâdeyi bilenlere kıyâsen pek nâfi, mukaddes bir nimet olmakla beraber diğer bir bakıma göre, diğer derecâta nazaran ve bâ-husûs ondan istifâdeyi bilmeyenlere kıyâsen ne kadar tehlikeli bir nakmet olduğunu da işte şu bir kaç aylık hayât-ı ahrarânemizde görmüşüz, anlamışızdır." (s. 31)

Sonuç olarak Ahmet Midhat'ın *Jön Türk*'ü, temelde "kıskanç ve kötü bir kadının, aşkına karşılık vermeyen ve başka bir kadını seçen erkekten öç almak için çevirdiği dolapları" konu ediniyorsa da yazar, romanında II. Abdülhamit döneminin pek çok siyasî ve sosyal sorunlarına da değinmektedir. Zaten romanın II. Meşrutiyet sonrasındaki inkılâp havasının etkisiyle kaleme alındığı açıktır.¹³

13 Roman, *Tercümân-ı Hakikat*'te tefrika edilmeden önce okuyuculara duyurulur. İlanındaki, özellikle romanın "Jön Türkleri seven kâri"lerin beğenerek okuyacaklarını belirten şu cümleler, eserin "inkılâp havası"nın etkisiyle kaleme alındığı izlenimini vermektedir:

"Yarıdan itibâren neşrine başlanılacağından vatanın sevgili hâdimleri olan Jön Türkleri seven kârilerimiz:

Jön Türk romanını da seve seve okuyacaklarına hiç şüphe yoktur." *Tercümân-ı Hakikat*, Nu. 9875, 10 Eylül 1324.

Aynı konuda Orhan Okay, "bu eserin Meşrutiyet idaresine hakim olan İttihatçıların maddî veya manevî baskısı altında yazılmış olduğu muhakkaktır." (*Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Ank. 1975, s. 399) der. Maddî bir baskının varlığı şüpheli olsa da eserin, Meşrutiyet'in ilânından sonraki "kitle psikolojisi"nin etkisiyle yazıldığı açıktır.

VAKA

1315 yılında, Miralay Gazanfer Beyin Keşkekçilerbaşındaki konağında Dilşinas Hanımın kızı Ahdiye ile Kâşif Beyin oğlu Nurullah'ın düğünleri yapılmaktadır. Kadınlar, kendi aralarında eğlenirler. Düğün eğlencesi bittikten sonra damat Nurullah Bey gelmez. Herkes merak içindedir. Ardından delikanlının babası Kaşif Bey, durumu araştırır ve oğlunun tutaklandığını öğrenir. Nurullah Bey, hakkında verilen asılsız bir jurnal üzerine hapse atılmıştır ve aradan üç ay geçtikten sonra delikanlı yeni nikahlandığı eşi Ahdiye'ye kavuşmadan Akka'ya sürülür.

Yazar-anlatıcı, II. bölümde geçmişe dönerek, Nurullah Beyin Akka'ya sürülmesine neden olan olayları, tek tek anlatmaya başlar. Buna göre Mekteb-i Hukuk'u yeni bitiren Nurullah Bey, komşuları olan ve alafranga bir hayat tarzını benimseyen Kazım Beyin evine eskiden beri sık sık gidip gelmektedir. Kazım Beyin, oldukça serbest yetişmiş, kadın-erkek ilişkilerinde özgürlüğü savunan Ceylan adında alafranga bir kızı vardır. İki genç çoğunlukla beraber olur, genellikle de kadın-erkek ilişkilerindeki sınır üzerine tartışırlar. Nurullah, çoğu yerde Ceylan'ın düşüncelerine katılmaz.

Bir gün Ceylan'ın annesi ile babası, bir dostlarının düğününe giderler. Orada üç gün kalacaklardır. Bunu fırsat bilen Ceylan, Nurullah'la birlikte olmayı planlar. İki genç, o gün bu evde yine aynı konuları tartışırlar. Ardından Ceylan, Nurullah'ı tahrik etmek için şarkı söyler, dans eder. Akşam olmuştur. Nurullah ve Ceylan, birlikte yemek yerler. Bu arada genç kız, Nurullah'ı iyice sarhoş eder ve birasının içine afyon katar. Afyonun etkisiyle kendinden geçen Nurullah, o geceyi Kazım Beyin konağında geçirmek zorunda kalır. Aynı gece Ceylan, gizlice delikanlının koynuna girer.

Genç kız, Nurullah'la seviştikten sonra hamile kalır; ardından defalarca mektup yazıp delikanlı ile yeniden buluşmak isterse de Nurullah, bunu kabul etmez. Bu arada Ceylan, annesi Sezayıdil Hanıma olup bitenleri anlatmak zorunda kalmıştır. Öte yandan Nurullah evlenmeye karar verir. Mekteb-i Sultaniden okul arkadaşı Salih Ziya'ya bu düşüncesini açar. Delikanlı, Ceylan'ın aksine görgülü, geleneklerine bağlı bir kızla evlenmeyi tasarlamaktadır. Salih Ziya, ona Ahdiye'yi önerir. Bunun üzerine Nurullah, Ahdiye'nin hocası Abdüllatif Efendiyle görüşür ve her iki ailenin uygun görmesiyle nikah kıyılır.

Bir yanda Dilşinas Hanımın konağında Ahdiye ile Nurullah'ın düğünleri yapılırken, diğer yanda Ceylan, kıskançlık nöbetleri geçir-

mekte, intikam almanın yollarını araştırmaktadır. Bu amaçla babasının kitaplığından pek çok yasak kitabı alarak, gizlice Nurullah'ın evine bırakır; ardından da Feyzullah Efendi adlı ser-hafiyeye babasının imzasıyla bir jurnal gönderir. O gün, polisler jurnal üzerine Nurullah'ı tutuklarlar. Çeşitli sorgulamalardan sonra, delikanlı, suçlamaları reddederse de Jön Türklerle ilgisi bulunduğu gerekçesiyle Akka'ya sürülür. Bundan sonra Ceylan'ın babası Kazım Bey de kızının intikam hırsı ile bir hafiye olur.

Nurullah, Akka'da bir hapishaneye yerleştirilir. Orada Hafız Kadri adlı Tıbbiyeli bir genç ve Rıfki Bey adında iki mahkûmla arkadaş olur. Bir politika kurdu olan Rıfki Bey, Nurullah'ın siyasî yönden bilinçlenmesini sağlar. Öte yandan Akka mutasarrıfı, delikanlıyı güzel ahlâkı ve bilgisi nedeniyle pek sevmiş; hatta ondan çocuklarına ders vermesini istemiştir.

İstanbul'da ise, Ceylan, çocuğunu gizlice doğurmuş ve bebek bir süt anneye verilmiştir. Bu arada Nurullah, babası Kaşif Efendi ile ablası Züleyha'yı Akka'ya getirtir. Ancak üzerindeki baskıların giderek artması sonucu, Mösyö Kaon adlı bir Fransız acentanın yardımıyla İskenderiye'ye kaçar. Orada Abdülgaffar Sacid adlı bir avukatla ortaklık kurar ve kısa zamanda tanınır. Bir süre sonra babası ile ablasını da İskenderiye'ye getiren Nurullah, ardından kayınvalidesiyle eşi Ahdiye'yi de yanına aldırır.

Öte yandan Nurullah'ın mutlu olmasına dayanamayan Ceylan, cinnet geçirerek kendini yakar. 1324 yılında II. Meşrûtiyet ilân edilir, Jön Türkler, amaçlarına kavuşmuşlardır. Genel affın ilân edilmesinden yararlanan Nurullah, vatanını görmek ister. İstanbul'da ser-hafiyeye Feyzullah Efendi hapse atılmış, Ceylan'ın babası Kazım Bey ise, intihar etmiştir. Sonuçta, suçlular cezalarını bulmuşlardır.

VAKA KURULUŞU

Jön Türk, "Bir Düğün", "Bu Başka Roman", "İztrârî Bir Visâl", "İhtiyârî Bir Firâk", "Hafiye", "Menfi, Menfâ", "Hatime" ve "Netic" gibi alt başlıklarla bölümlere ayrılmıştır¹⁴.

"Bir Düğün" başlıklı ilk bölümde, Nurullah ile Ahdiye'nin düğünleri anlatılır. Anlatma tekniğinin ağır bastığı bu ilk bölümde, yazar

¹⁴ Kitapta "Bir Düğün" ve "İztrârî Bir Visâl" başlıkları yoktur. Ancak tefrikada bu başlıklar bulunmaktadır.

-anlatıcı, bir yandan Ahdiye'nin ailesini (baba Miralay Gazanfer Bey ve anne Dilşinas Hanım) tanıtırken diğer yandan da konaklar, eski ve yeni düğün eğlenceleri, kadınların terbiyesi hakkında uzun uzadıya bilgiler verir. Bölümün sonunda ise, ilk olay halkası bildirilir: "Nurullah, düğününe gelememiştir, çünkü tutuklanmıştır. Aradan üç ay geçtikten sonra ise, delikanlı, Akka'ya sürülür."

İlk bölümde yazar-anlatıcı, bir anlamda romanın sonundaki olayı açıklar; ancak Nurullah'ın sürülmesine neden olan olayları anlatmaz. Bunun için geriye dönüp söz konusu olayları tek tek anlatmaya koyulur.

"Bu Başka Roman" başlıklı II. bölüm, aslında olayların başlangıç noktasıdır. Kazım Beyin evinde, Ceylan ile Nurullah, kadınların özgürlüğü hakkında konuşmaktadırlar. Belli bir noktadan sonra diyaloglar kesilir ve anlatıcı araya girerek Nurullah ve Ceylan'ı aileleriyle birlikte tanıtır.

"İztirârî Bir Visâl" başlıklı bölümle beraber vakanın hareketlenmeye başladığı görülmektedir. Bu bölümdeki olay halkası; "Nurullah ile Ceylan arasındaki gayr-i meşrû ilişki"dir. Ancak hemen belirtelim ki, ilişkiyi planlayan Ceylan'dır. III. bölümden sonra olaylar, Nurullah ile Ceylan'ın çevresinde gelişmeye başlar.

"İhtiyârî Bir Firâk" adlı IV. bölümde, iki olay vardır. Birincisi, "Ceylan'ın Nurullah'tan hamile kalması", ikincisi ise, "Nurullah'ın Ahdiye ile evlenmeye karar vermesi ve daha sonra iki gencin nikahlarının kıyılması"dır. Bu olaylar, Nurullah ile Ceylan arasındaki çatışmanın açık göstergesidir ve söz konusu çatışma ile gerilimin arttığı, vakanın hareket kazandığı görülmektedir.

"Hafiye" başlıklı bölümde olaylar, yine Nurullah ile Ceylan'ın çevresinde şekillenir. Söz konusu bölümdeki olay halkası; "Ceylan'ın Nurullah hakkında asılsız bir jurnal vermesi ve delikanlının bu iftira üzerine tutuklanmasıdır." Hemen belirtelim ki, romanın ilk bölümünde anlatılan düğün, aslında zaman itibarıyla Ceylan'ın Nurullah'ı jurnallediği esnada yapılmaktadır. Yani olayları, kronolojik bir sıraya koyarsak, I. bölümü buraya almak gerekecektir. Bunlar bir yana delikanlının jurnal edilmesi ve tutuklanmasıyla roman, siyasî boyut kazanır.

"Menfî, Menfâ" başlıklı VI. bölümde, Nurullah Akka'ya sürgüne gönderilir. Akka'daki sürgün hayatının, Ahmet Midhat'ın Rodos sürgününde yaşadığı olaylarla benzeştiği hemen dikkati çekmektedir.

Bu da yazarın, romanda, anlarından yararlandığını göstermektedir¹⁵. Söz konusu bölümde olaylar Nurullah'ın çevresinde gelişir. Bölümdeki ilk olay halkası, "Nurullah'ın babası ile ablasının Akka'ya gelmesidir.", ikincisi ise, "delikanlının artan baskılar üzerine İskenderiye'ye kaçması"dır. Ardından Nurullah'ın Abdülgaffar Sacid'le ortak bir avukatlık bürosu kurup, İskenderiye'de tanınması, eşi Ahdiye ve ailesini yanına getirtmesiyle bölüm sona erer.

"Hatime" ve "Netice" başlıklı bölümler, romanın "sonuç" bölümünü oluşturur. Artık burada suçlular, cezalarını bulurlar; "Ceylan, Nurullah'ın mutlu olmasına dayanamaz, bir cinnet anında kendini yakar.", ardından delikanlıyı jurnalleyen hafiyeler de cezalarını bulurlar. Serhafiye Feyzullah Efendi hapse atılır, Kazım Bey ise, intihar eder. Roman, 1324 yılında II. Meşrûtiyet'in ilânıyla sona erer.

Sonuçta şunları söyleyebiliriz: *Jön Türk*'te vakayı, "Nurullah ile Ceylan arasındaki çatışma" oluşturur. Roman, dikkatle incelendiğinde, vakanın, âşık hikâyelerindeki olay örgüsü kalıbına uyduğu görülmektedir. Bu kalıba göre, *Jön Türk*'te olay örgüsü, şöyle bir yapıya sahiptir: 1. Beğenme ve evlenmeye karar verme (Nurullah ile Ahdiye'nin düğünleri) 2. Kötülüğün gerçekleşmesi, "ayrılık" (Ceylan'ın Nurullah'ı jurnallemesi ve delikanlının sürgüne gönderilmesi) 3. Sürgündeki "mücadele" (Akka'dan İskenderiye'ye kaçış vs.) 4. Sevgililerin birbirine kavuşması, suçluların cezalarını bulması (Nurullah ile Ahdiye'nin kavuşması, Ceylan ve hafiyelerin cezalarını bulması).

Bu arada şunu belirtelim ki, *Jön Türk*, Ahmet Midhat'ın son romanı olmasına karşın, yapı bakımından yazarın önceki eserlerine benzer. Yazar-anlatıcı, diğerlerinde de görüldüğü gibi, *Jön Türk*'te de olayların akışını keserek, sık sık araya girer. Kimi zaman ilk bölümde olduğu üzere konaklar, düğün eğlenceleri, ve "terbiye-i nisvân"a dair düşüncelerini aktarır, kimi zaman da hafiyeler, jurnaller, kitap yasakları vb. konularda görüşlerini ortaya koyar. Örneğin romanda Kâşif Efendi tanıtılırken kâtiplikle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

"Kâtip kelimesinin o zamanki manâsını tahattır ediyor musunuz? (...) Kâtip demek her şey demek. Gazete muharriri, kitap müellifi, tumturaklı tebriknâmeler, teşekkürnâmeler münşisi. Her şey! Her şey!" (s. 34)-

15 Bk. Sema Uğurcan, *Ahmet Midhat Efendinin Hatıratı ile Romanları Arasındaki Münasebet*, (Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 2, Yıl: 1986'dan ayrı basım) İst. 1987.

Kuşkusuz söz konusu araya girişler, vaka akışının kesintiye uğramasına, olaylar zincirinde kopuklukların ortaya çıkmasına ve böylece okuyucunun dikkatinin dağılmasına neden olmuştur. Ancak anlatıcının araya girmesi, sadece Ahmet Midhat'ta değil, diğer Tanzimat yazarlarında da sık sık görülen bir durumdur. Romanların teknik yapısındaki aksaklığı, bir yönüyle Tanzimat dönemi edebiyatçıların sanat anlayışlarına bağlamak gerekir. Çünkü o dönemde edebiyat; toplumu eğitmek için bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa sıkı sıkıya bağlı bulunan "Hâce-i Evvel" in, romanlarında, okurlarına ders veren bir öğretmen gibi davranması gayet tabiidir.

KİŞİLER

Jön Türk, daha önce de değindiğimiz gibi, bir siyasî hareketin romanı olabilecek özelliklere sahip bulunmadığı için, kişileri siyasî düşüncelerine göre gruplandırmak mümkün değildir. Zaten romandaki kişiler genelde siyasî yönleriyle sivrilmeliler. *Jön Türk*, çeşitli siyasî ve sosyal sorunlara değinmesine karşın, temelde âşık hikâyelerinin (Avrupa edebiyatındaki romanslar) yapısına uyar. Bu bakımdan romandaki kişileri, aksiyondaki işlevleri doğrultusunda gruplandırmak gerekir.

A) Sürgüne Gönderilen Masum Âşık Nurullah ve Ailesi:

Görüldüğü kadarıyla Nurullah, *Jön Türk*'ün merkez-figürüdür; olaylar, hep onun çevresinde cereyan eder.

Yazar-anlatıcı, onu okuyucuya tanıtırken fizikî yapısını şöyle tasvir eder:

"Tıpkı babası gibi orta boylu, tıpkı onun gibi etine dolgun, kumral, endâmca mütenâsip." (s. 34)

Delikanlı, fizikî yapısı bir yana iyi bir eğitim görmüştür. Yine anlatıcının verdiği bilgilere dayanarak, onun Mekteb-i Sultanîden sonra Mekteb-i Hukuku bitirdiğini, bununla kalmayıp mektep saatleri dışında Ayasofya Müderrisi Hafız Mehmet Efendiden Arapça, İranlı Hüseyin Ali adlı bir kişiden de Farsça dersleri aldığını öğreniriz. (bk. s. 38) Bu bilgiler, Nurullah'ın hem Batı bilimlerini, hem de Doğu bilimlerini öğrendiğini göstermektedir. Tabiatıyla Ahmet Midhat, böylece romanın kahramanını, okuyucuya doğulu ve batılı özellikleri bünyesinde birleştirmiş ideal bir genç olarak sunmaktadır.

Delikanlı, Rakım Bey gibi Batıyı özümsemiş; alafranga düşkünü olmamıştır. Nurullah'ın, alafranga bir kız olan Ceylan ile yaptığı

tartışmalarda, Batı kaynaklı olan ve kendi toplumsal yapımıza uymayan düşünce ve davranışlara karşı çıktığı görülmektedir. Örneğin Ceylan'la aralarında geçen bir konuşmada o, şunları söyler:

“Hem onların (Avrupalıların A.K.) usûl-i muâşeretleri bize aslâ kıyâs olunamaz...” (s. 29)

Bütün bunlar, Nurullah'ın bilgili, batılı değerleri özümsemiş, öz değerlere bağlı, dürüst, ideal bir genç olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak burada cevaplanması gereken soru şudur: Hakkında jurnal verilen ve Jön Türk olduğu gerekçesiyle sürgüne gönderilen bu delikanlı, siyasî bir hareketin temsilcisi midir? Romanın bütününü göz önüne aldığımızda onun, Jön Türklerle siyasî ilişkisinin bulunduğunu söyleyemeyiz. Gerçi Nurullah, Mekteb-i Sultanî ve Hukukta hürriyet düşüncesini benimsemiştir, hürriyete bağlıdır ve istibdattan nefret eder; ancak anlatıcının da vurguladığı gibi “... şehâdet-i hürriyeyi göze aldırarak kadar cüretli bir âşık-ı hürriyet! “(s. 34) değildir. Hatta o, sürgüne gönderilmeden önce -Jön Türklere sempati duymanın dışında- siyasetle hiç ilgilenmez. Bu konuda oldukça çekingen davranır:

“Nurullah Bey, siyasiyyât ile iştigâli sevmediği cihetle kitapları, kâğıtları içinde siyâsiyyâta müteallık âsâr hemen hiç yoktur.” (s. 88)

Yazar-anlatıcının da vurguladığı üzere Nurullah'ı romanda bir Jön Türk olarak görmek mümkün değildir. Sadece o, Jön Türklere sempati duyan, bunun dışında siyasetle hiç ilgilenmeyen ve kıskanç bir kadının iftirası sonucu, sürgüne gönderilen, eşinden ayrı düşmüş masum bir kocadır.

Baba Kâşif Efendi:

Anlatıcının verdiği bilgilere göre, Nurullah'ın babası Kâşif Efendi, “...eski vülât kapı kethüdâhğından metekâid bir âdemdir.” (s. 33) Eşi vefat etmiştir. Bu yaşlı adamın kırk yaşını aşkın Züleyha adında bir kızı bulunmaktadır. Züleyha, Kâşif Efendinin “...hânesinin hanım-ı hğını işgâl eyler.” (s. 33)

Bütün bunların yanı sıra, Nurullah'ın babası, “...otuz beş kırk sene evvel hatırı sayılan kâtiplerden...” (s. 34) biri olduğu için epeyce Fransızca bilir, Namık Kemal ve arkadaşlarının çıkardıkları, hürriyetçi yayınları okur; ancak bu konuda ihtiyatlı davranır. O, siyasî düşünceleri bakımından hürriyetçidir ama oğlu gibi bunu gizler. (bk. s. 34)

Görüldüğü kadarıyla bilgili, görgülü bir kişidir Kâşif Efendi. Siyasî açıdan hürriyet düşüncesini savunur; ancak padişaha açıktan açığa cephe almaz. Zaten romanda bir siyasî hareketin destekleyicisi, temsilcisi konumunda değildir ve olayların yönlendirilmesinde de pek işlevi yoktur.

B) Alafranga Fikirlerin Trajik Meyvesi: Journalci Kadın Ceylan ve Ailesi

Romanın Nurullah'tan sonra ikinci önemli kişisidir Ceylan. Onun vaka içindeki işlevi, "kötülüğün ve karşı gücün" temsilcisi olmasıdır. Bir başka deyişle Ceylan, iki eşi birbirinden ayıran "iftiracı ve kötü kadın" konumundadır. Nurullah'ın yeni nikahlandığı eşi Ahdiye'den ayrılmasına sebep odur. Bu sebeple onun, âşık hikâyelerindeki "genç erkeğe göz koyan kadın"lara benzediğini söyleyebiliriz.

Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*-adlı kitabında Ahmet Midhat'ın Hasan Mellah'ı incelerken "ölümcül kadın tipi"nden söz eder ve buna örnek olarak da *İntibah*'taki Mehpeyker'i verir. Moran'a göre, "...Batı edebiyatında Clymnestra, Cleopatra ve Carmen gibi bu kategoriye giren ünlü karakterler çoktur ve bu karakterlerin arketipi, Adem'e elmayı yediren Havva'ya kadar götürülmüştür."¹⁶ Ölümcül kadın tipinin en belirgin özellikleri, kıskanç ve kurnaz olması, türlü dolaplar çevirerek gerek sevdiği erkekten, gerekse rakibesinden öç almaya çalışmasıdır. *İntibah*'taki Mehpeyker'in yanı sıra, *Yer Yüzünde Bir Melek*'teki Arife bu tipe örnek verilebilir. Söz konusu bilgilerden hareketle *Jön Türk*'teki Ceylan'ın da bir "ölümcül kadın tipi" olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü romanda o da sevdiği erkeği ve rakibesini mahvetmek için türlü dolaplar çevirir.

Yazar-anlatıcının tanıttığına göre o, aileden iyi bir eğitim almamış, 7-8 yaşlarına kadar cariyelerin elinde büyümüş, ardından Fransız öğretmenlerin etkisi altında kalmıştır. Genç kız, böyle bir çevre içinde hem Fransız öğretmenlerin, hem de anne babanın özendirilmelerinin sonucu, alafranga zevkler, düşünceler edinir. Asıl adı Ayşe olmasına karşın bunu pek alaturka bularak Fransızca labiche'nin Türkçe karşılığı Ceylan'ı kendine ad olarak kullanır.

Bütün bunlar bir yana Ceylan'ın romandaki en belirgin özelliği, alafranga düşüncelere kendini kaptırmasıdır. Bir anlamda o, Tanzimat romanındaki alafranga züppe tipinin uzantısıdır. Ancak görüldüğü kadarıyla Ceylan'ın Tanzimat romanındaki alafranga tiplerden ayrılan

¹⁶ Berna Moran, A.g.e., s. 35-36.

yönleri vardır. Bir kere Tanzimat romanındaki alafranga tipler, saf ve gülünçtür. Oysa Ceylan, kurnazdır ve toplumun yerleşik ahlâk kurallarını hiçe sayar. Avrupa'dan edindiği düşünceler, genç kızı trajik bir sona götürür. Tanzimat'taki alafrangalar, saflığın, gülünçlüğü ve özentinin dışında, gayr-i ahlâkî davranışlara pek yönelmezler. Ancak Ceylan, kadın-erkek ilişkilerinde olabildiğince serbest davranabileceğini savunur ve bu düşüncelere dayanarak Nurullah'la gayr-i meşrû ilişki kurar. *Kiralık Konak*'taki Seniha, *Asriler*'deki Süveyda ve Süheyla, *Yaprak Dökümü*'ndeki Leyla, *Jön Türk*'teki Ceylan'ın romanımızdaki uzantısıdır, üstelik hepsinin sonu aşağı yukarı aynıdır.

Alafranga Baba Kazım Bey:

Romanda tanıtıldığı kadar, Kazım Bey de kızına uygun bir babadır. Avrupa'yı iyi bilmesine de körükörüne onlara özenir, işrete, kadına ve içkiye düşkündür. Anlatıcı, onu romanda şöyle tanıtır:

“Kazım Beyin en büyük malûmatı taayyüş husûsundadır. İyi yaşamağı pek alâ bilir. (...) Gâyet alafranga-meşrep bir âdemdir. (...) Rum ve Ermeni kadınlarından müteşekkil bir cemiyette, yani bir alafranga cemiyette bulunacak olsa evzâ-ı frengânesi ve etvâr-ı zendostânesi ile celb-i enzâr-ı dikkat eder.” (s. 35)

Kazım Bey, alafranga bir kişi olmasının yanında, başlangıçta istemeyerek de olsa hafiyeliği üstlenen, ancak jurnalciliğin nimetlerini görünce, kendini bu işe iyice kaptıran biri olur. Bir bakıma o, romanda hem alafranga bir baba, hem de II. Abdülhamit döneminin jurnalcilerinden bir kişi olarak sivrilir. Eserin sonunda ise, diğer kötüler gibi cezasını bulur: İntihar eder.

Alafranga Anne Sezayıldil Hanım:

Nasıl ki Ceylan, alafranga bir kızdır; anne Sezayıldil Hanım da kızından pek aşağı kalmaz. Yazar-anlatıcı, okuyucuya bu anneyi şöyle tanıtır:

“Sezayıldil Hanım dahi gâyet alafranga hatta bilâ-ihtirâz haber veririz ki yaşı kırkı geçmiş olduğu hâlde henüz gereği gibi şakrak, fıkırdak bir şuhtur, bir şeydâdır.” (s. 35)

Romanda Sezayıldil Hanım, alafranga ve şuh bir anne olarak görülür; kızının aykırı düşüncelere kapılmasında kuşkusuz onun büyük ihmalleri vardır. Ancak hemen belirtelim, Sezayıldil Hanımın romanda pek

önemli bir işlevi yoktur, sadece alafranga bir ailenin bireyi olarak dikkati çekmektedir.

C) Kötülüğün Siyasi Aracı Ser-Hafiye Feyzullah Efendi:

Romanda siyasî yönüyle sivrilen ya da siyasî işlevi bulunan tek kişidir Feyzullah Efendi. Gerçi aksiyon içindeki görevi, Ceylan'ın kötülüğüne aracı olmak ise de esas itibariyle II. Abdülhamit döneminin hafiyelerini temsil eder. Anlatıcının verdiği bilgilere göre, bir dairede mektupçudur, ancak dairesine ayda üç defa gittiği yoktur. Oldukça dolgun bir maaş almaktadır. "Bundan beş altı sene evvel Rüsûmat Nezâretinde beş altıyüz kuruş maaşlı bir memur olup hânesinin kirasını vermekten âciz kalacak bir zarûret-i mâişet içinde iken beş altı sene zarfında şu sâkin olduğu konağı mübâyaa ve tamir için dört bin lira para sarfettikten maâdâ mefrûşat ve tezyînât-ı beytiyyeye ve atlara, arabalara onun bir kaç mislini daha sarf etmiştir." (s. 99)

Bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, hafiyelik yaparak kesesini dolduranlardandır Feyzullah Efendi. Romanda Nurullah'ı tutuklatan odur; ancak II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra hapse atılır ve cezasını bulur.

D) Geleneklere Bağlı İdeal Genç Kız Ahdiye ve Ailesi:

Romanda, Kazım Bey ailesi alafranga bir aile olarak dikkati çekerken, Ahdiye'nin ailesi geleneklere bağlı Osmanlı ailesini temsil eder. *Jön Türk*'te topluma yabancılaşmış alafranga düşkünü Ceylan'a karşılık, geleneksel değerlere bağlı ideal genç kız olarak karşımıza Ahdiye çıkar.

Anlatıcının tanıttığına göre, Miralay Gazanfer Beyin kızı olan Ahdiye, babasının vasiyeti üzerine 6-7 yaşlarında okula gönderilir. Genç kız, böylece okulda dinî bilimlerin yanı sıra biraz coğrafya biraz da matematik öğrenir. Dinî inançlarına bağlı bulunan ve kızının da bu doğrultuda yetişmesini isteyen Dilşinas Hanım, Ahdiye'nin eğitiminde oldukça titiz davranır. Öyle ki, onun kütüphanesine sadece dinî eserler koyar, bunun dışında yeni romanlar, hatta Âşık Garipler bile buraya giremez. Ancak Ahdiye komşu kızı Remziye aracılığıyla yeni yayınlardan da haberdar olur.

Ahmet Midhat Efendi için Ahdiye, yeni ile eski değerleri kaynaştırmış, kültürlü ve terbiyeli bir genç kızdır:

“Bizim Ahdiye yeniye eskiyi mezc ederek hakikaten mükemmel bir talim ve terbiye dâhilinde yetişmiş bir kız oluyor idi.” (s. 8)

Kuşkusuz yazar, böyle bir genç kıza romana almakla, alafanga Ceylan'ın karşısına olumlu bir hanım çıkartmıştır. Bir anlamda Ahdiye, okuyucuya örnek genç kız, olarak sunulmaktadır.

E) Nurullah'a Yardım Eden Kişiler:

Dikkat edilirse romandaki kişiler, ya Nurullah'ın yanında ya da karşısında yer alırlar. Bunlardan kimileri delikanlıya kötülük etmeye çalışırken, kimileri de yardımcı olurlar. Ceylan ve çevresindekiler *Jön Türk*'ün kötü kişileridir, Nurullah'ın çevresindekiler ise eserdeki mazlum ve iyi insanlardır. Romandaki kişileri, bu çerçevede değerlendirdiğimizde, Mösyö Kaon adlı bir Fransız acentasını, İskenderiye'deki avukat Abdülgaffar Sacid'i, Nurullah'ın Mekteb-i Sultaniden arkadaşı olan ve kendisine Ahdiye'yi sahk veren Salib Ziya'yı, kahramana “yardımcı” olan insanlar arasına katmak gerekir. Ancak bunlar içinde özellikle Mösyö Kaon'un ayrı bir yeri vardır. Nurullah'ın Akka'dan İskenderiye'ye kaçmasını sağlayan bu Fransız acenta, aslında siyasi görevler için burada bulunmaktadır. Bu acentaların görevi, Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli bölgelerinden günü gününe Avrupaya bilgi göndermektir. Bir bakıma onlar, imparatorluktaki her türlü gelişmeyi ülkelerine ileten muhabirlerdir. Öte yandan Mösyö Kaon gibi batıların padişaha muhalif kişilere yardım ettiği de gözden kaçmamaktadır. Nitekim Ahmet Midhat'ın söz konusu Avrupalı acentalar hakkında verdiği şu bilgiler dikkati çekmektedir:

“Konsolos vekili, vapur veya ticaret acentası gibi işler ile sevâhilimizde ve devâhilimizde meşgûl olan Avrupalılar, ne mütecessis, ne kadar vâkıf adamlar olurlar! Vali, mutassarrıf, kaymakam gibi rüesâyı hükümet ile dost olurlar. Ehl-i mehâkim ile dost olurlar. Ahâlden haysiyet, hürmet sahibi kimler var ise dost olurlar. Avrupa gazetelerinden aldıkları malûmatı bunlara tebliğ edip bunlardan aldıkları malûmatı mahalliyeyi de “muhabir” sıfatıyla Avrupa gazetelerine yazarlar.” (s. 124)

Sonuç olarak romandaki kişileri kabaca “iyiler ve kötüler” diye iki ana gruba ayırabiliriz. Tabii Ahmet Midhat, diğer romanlardaki gibi iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandırmaktan geri durmaz. Hatta anlatıcı, kimi kişilerin yanında yer alırken kimselerinin de karşısındadır; beğenmediklerini eleştirir, kimilerine acır.

Bu konuda dikkati çeken bir durum da, kişilerin daha romanın başında geçmişleriyle beraber etraflıca anlatıcı tarafından tanıtılmasıdır. Bir anlamda kişilerin hepsi daha baştan “verilir” ve onlar, eserin sonuna dek yazarın verdiği özelliklere uygun olarak hareket ederler. Bu açıdan canlı değillerdir; psikolojik yönleri üzerinde fazla durulmamıştır. Öte yandan kimileri idealize edilmişlerdir. Örneğin Nurullah-Ceylan ilişkisinde, erkeği tahrik eden kızdır; ancak Nurullah, buna hiç karşılık vermeyecek kadar masumdur. O dönemde bir kızın böyle davranması düşünülebilir mi da Nurullah nasıl masum kalabiliyor? Bu, pek de inandırıcı gelmemektedir.

ZAMAN

Jön Türk'te olaylar, “tarihî bir zaman dilimi” içinde cereyan eder. Anlatıcının “Vakamız 1315 senesinde vukûa geliyor” (s. 3) sözünden de anlaşıldığı gibi vakanın başlangıcı 1897 yılıdır; ancak II. bölümde bir kaç aylık bir geriye dönüş söz konusudur. Hemen belirtelim ki romandaki geriye dönüşün “bilinç akışı” tekniği ile hiç ilgisi yoktur. Anlatıcı, olayları bir noktada kesmiş ve hiç bir teknik kaygı olmaksızın geçmişteki olayları anlatmaya koyulmuştur.

Anlatıcı, II. Abdülhamit dönemindeki bazı siyasî ve sosyal sorunlara değinerek bu tarihî dönem hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Yine yazar-anlatıcının belirttiğine göre, 1324 yılında II. Meşrûtiyet'in ilânıyla vaka sona erer:

“Derken bin üç yirmi dört sene-i mâliyesi Temmuzu'nun sekizinci günü...” (s. 127)

Görüldüğü gibi *Jön Türk*'te olaylar 1897-1908 yılları arasında cereyan etmektedir. Burada dikkati çeken bir başka durum “vaka zamanı”nın 1897-1908 yılları olmasına karşılık “anlatma zamanı” 1324 yılıdır. Çünkü romanın bir yerinde anlatıcı şöyle der:

“Hikâyemizin zamân-ı vukûu olan 1315 senesinde yani bundan dokuz sene evvel bu nedret daha ziyâde idi.” (s. 30)

Bu cümleden anlatma zamanının 1908 yılı olduğu anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle Ahmet Midhat *Jön Türk*'ü, II. Meşrûtiyet'in ilânından hemen sonra yazmıştır.

MEKAN

Jön Türk'te olaylar, esas itibariyle dört ana mekanda cereyan eder. Nurullah, sürgüne gönderilinceye kadar olayların büyük bir kısmı,

alfranga Kazım Beyin evinde geçer. Ceylan'ın delikanlıyla ilişkisi bu evde gerçekleşir. Anlatıcı, bir yerde bu evi şöyle tasvir eder:

“Kazım Beyin hânesi alafanga idâre olunur bir hâne olduğunu bilirsiniz ya! Hatta harem ve selamlık farkı da yok.” (s. 47)

Kuşkusuz mekana ait yukarıdaki bilgiler daha çok orada yaşayan aileyi tanıtır bize. Dolayısıyla burada mekân Kazım Bey ailesinin hayat tarzını okuyucuya aktarma işlevi görür.

Kazım Beyin evinden başka olayların bir diğer merkezi, Mîralay Gazanfer Beyin evidir. Bu ev, geleneksel aile hayatının yaşandığı bir yerdir. Nurullah'ın sürülmesiyle birlikte mekân, Akka olur. Romanda, Akka'daki hapishane şöyle tasvir edilir:

“Ufak bir koğuş itlâk olunabilen bu odaya daha iki adam gelse bile yine izdihâm vukûa gelmeyecek kadar geniş bir odadır. Cenûba nâzır iki penceresinden güneş girebilir. Bunlardan kapı açılır ise hava dahi cereyan eder.” (s. 107)

Delikanlının Akka'dan kaçmasıyla mekân da değişir. Bu defa mekân İskenderiye kentidir. Bu kent, Jön Türklerin sığındığı yerlerden biridir. Nurullah, İskenderiye'ye vardığında, anlatıcı, kenti şöyle tanıtır okuyucuya:

“İskenderiye şebninin yeni mahalleleri ve bâ-husûs Avrupalıların sâkin oldukları yerler âdetâ bir Avrupa memleketidir. İstanbul'un tenha mahallelerine nisbetle Galata ve Beyoğlu gibi; fakat es'âr ve icarât cihetiyle daha farklı; ol kadar ki Arap mahallelerine yakın yerlerde yevmiye on kuruş ile temin olunabilen bir maîşet bu mahallât-ı mütemeddine ve mamûrede hemen on frank ile temin edilebilir.” (s. 121)

Bütün bunların aslında romanda, olayların geçtiği yeri belirlemenin dışında pek bir işlevi yoktur.

FİKİRLER

Tanzimat romancılarının eser yazmaktan amaçları, okuyucuya çeşitli konularda belli mesajlar vermektir. Ahmet Midhat Efendi de bu anlayışa uyarak her romanında, okuyucuya bir “ibret dersi” vermeyi amaçlar. Kuşkusuz kıssa geleneğinin bir uzantısıdır bu. Yazar, *Jön Türk*'te de bu geleneğe uyar. Romanın ana mesajı “eden bulur” esasına bağlıdır. Çünkü Nurullah'a kötülük edenlerin hepsi, sonunda ceza-

larını bulurlar: Ceylan, kendisini yakar, Kazım Bey intihar eder, serhafiye Feyzullah Efendi, hapse atılır. Buna karşılık iyiler ise, ödüllendirilirler: Nurullah'la Ahdiye birbirlerine kavuşur, mutlu olurlar.

Bunun yanı sıra yazarın iletmeye çalıştığı diğer mesaj; Ceylan gibi kendilerini alaftanga düşüncelere kaptıran genç kızların sonunda mahvolacağıdır. Öte yanda Ahdiye gibi terbiyeli, geleneklerine bağlı kızların mutlu olacağı fikri de işlenmektedir.

Ahmet Midhat'ın romanlarının en büyük özelliği, anlatıcının sık sık araya girerek çeşitli konulardaki düşüncelerini ortaya koymasındır. Anlatıcının aynı tavrına *Jön Türk*'te de sıkça rastlanmaktadır. Yazar, söz konusu araya girişlerde özellikle II. Abdülhamit dönemindeki kimi siyasî baskılar üzerinde durur:

Kitap Yasakları

Dikkat edilirse, Nurullah, çeşitli yasak kitapları evinde bulundurduğu gerekçesiyle sürülür. Yazar, bu vesileyle "istibdat dönemi"ndeki kitap yasakları hakkında düşüncelerini aktarma imkânı bulur. Ona göre, gerçekten de bu dönemde kitap konusunda akıl almaz yasaklar vardır:

"Mübâlağaya haml buyurulmasın, okunan Arabî ediyenin mânâsını anlayanlar meyânında Kunut duasını ve Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyât-ı celîlesini muzır görenler bile var idi. Cevdet Tarihi ve merhûm-ı müşârunileyhin Kısâs-ı Enbiyâ'sı da kütüb-i muzırradan idi." (s. 88)

Hafiyeler:

Kuşkusuz ki II. Abdülhamit dönemi söz konusu edildiğinde ilk akla gelen hafiyeler ve jurnallerdir. II. Abdülhamit dönemiyle ilgili bir roman olan *Jön Türk*'te de yazar, bu soruna değinir, onları şiddetle eleştirir:

"Bir murdar hafiyede merhamet ve mürüvvet mi olur? (...) Çoklarıyla görüşmüş olduğumuz için bunların ahvâlini pek iyi bilenlerdeniz. Bunlar kendilerini iki sınıfa taksim ederler. Birinci sınıfı asıl en murdar hafiyelerdir ki gezip dolaştıkları yerlerde veyahut hazır buldukları mehâfilde bir zerre işitseler onu kubbe kadar büyültüp jurnal ederler. Hiçbir şey görüp işitmeseler işkembe-i kübrâdan uydururlar. Masûmlar aleyhine iftira bunlar için eser-i mahâret sayılır." (s. 101)

Yazara göre, hafiyelerden bir kısmı, para kazanmak için halkı tehdit ederler; bu sayede bolca para ahırlar:

“Hafiyelerin en aşağı sınıfından bazı erâzili biliriz ki hiç bir para maâşî-olmadığı hâlde bir çok zevâtı ve hatta esnafı tehdidât-ı daimeleri altında bulundurarak gül gibi geçiniyorlar idi.” (s. 103)

Mektupların Açılıp Kontrol Edilmesi:

Romanda Nurullah ile ailesinin mektuplaşmaları anlatılırken araya Ahmet Midhat Efendi girer ve kendi mektuplarının da postahanelerde açıldığını belirtir:

“Bunu tecrübe-i zâtiyye üzerine biliyoruz. Ahmet Midhat nâmına taşralardan gelen mektupların onda sekizi postahânelerdeki hücre-i mahsûsada açılmış oldukları hâlde gelirler idi.” (s. 105)

Sürgündeki İşkenceler

Bilindiği gibi II. Meşrûtiyet’ten sonra gazete ve dergilerde, istibdat dönemindeki işkenceler hakkında pek çok yazı yayımlanır. Ahmet Midhat Efendi, basında çıkan bu haberleri pek de inandırıcı bulmaz; hatta üstü kapalı olarak söz konusu haberlerin bir kısmının uydurma olabileceğini bile ima etmektedir. Romanın bir yerinde kendisinin de sürgün hayatı yaşadığını, ancak gazetelerde sözü edilen türde hiçbir işkenceye uğramadığını belirtir.

“Şu aralık istibdâda karşı neşriyyât-ı muntakimânemizde menfâların, menfilerin hâli pek yaman bir sûrette tasvîr edilmekte bulunmuş ise de biz üç seneden ziyade imtidâd eden müddet-i menfiyetimizde ilk yedi sekiz ayından maâdâ pek de mütehâlikâne tazallum edilecek cihetlerini görmedik. Hele hiç bir zaman, işkence, ezâ, cefâ, görmedik hakâret bile çekmedik. Kale içinde her tarafa zaptiye muhafazası altında olarak gidebilir idik. Gündüzleri hânemize, evlâd u iyâl nezdine bile gider idik. Fakat akşam üstü yine hâpishâneye avdet eder idik. Vâkıâ esâret ve mahbûsiyyetin bu derecesi de pek ağır idi. (...) Lâkin şu son zamanlarda bazı hem-hâllerimiz hakkında revâ görüldüğünü işittiğimiz tahammül-güzâr işkenceleri biz görmedik.” (s. 112)

Evlilik ve Kadın Özgürlüğü:

Jön Türk’te kadın hakları, evlilikte kadının yeri, feminizm vb. konular, sık sık gündeme gelir. Ceylan’ın Avrupa’dan edindiği feminist düşünceler dolayısıyla, Ahmet Midhat bu düşünceler hakkında kendi görüşlerini ortaya koyar. Dinî inançlarına ve geleneklere bağlı bulunan Ahmet Midhat, tabii olarak feminist düşüncelerin çoğuna karşı çıkar. Zaten yazara göre Ceylan’ı da mahveden bu düşüncelerdir:

“Hakikat feminizm davaları içinde pek çok haklı şeyler mevcûd olduğu kâbil-i redd ü inkâr olamamakla beraber ne ukûle, ne şerâyie tevfiik kabûl edemeyen bir çok bâtıllar bulunduğu dahi kâbil-i redd ü inkâr olamaz. Erkek ile kadının tesâvi-i tâmmi dâvası tarîh-i tabîiye bile mugâyirdir.” (s. 68)

Ahmet Midhat, feministlerin görüşlerini bu şekilde reddettikten sonra, onların evlilikle ilgili düşüncelerine de karşı çıkar. Örneğin ona göre bir erkek çok kadınla evlenebilir. Yazar, bu konuda cinsî ihtiyaçları ileri sürerek, hamilelik vaktinde kadınların cinsî ilişkiyi istemedikleri; ancak erkeklerin isteklerinin sürdüğünü belirtir. Buradan hareketle Ahmet Midhat, erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerinin bir ihtiyaç olduğunu ve bunu da doğal karşılamak gerektiğini ileri sürmektedir:

“... ama bu adem-i lüzûm yalnız kadına göre olup erkek bu hâlden müstesnâdır. Müstesnâ olduğu içindir ki, nev-i beşer bi't-tab' kesîretü' z-zevcât olan hayvanlardandır.” (s. 68)

Öte yandan yazar, tek kadınla evlilik hakkında Avrupalıları da eleştirir. Ona göre Avrupada tek kadınla evlilik düşüncesi ileri sürülmesine karşılık, bu anlayış uygulanmaz. Öyle ki Avrupalı erkekler, eşlerinin dışında diğer kadınlarla “gayr-i meşrû” ilişki kurarlar:

“Avrupada kesret-i zevcât yok imiş. Dinen ve kanûnen herkes zevce-i vâhide ile iktifâya mecbûr imiş.

Güzel ama hâl ve iktidârı müsâit olan kibar ve hatta orta kibar âleminden zevce-i vâhide ile iktifâ eden kim imiş? O kadar tiyatro ve aktrislerini, o kadar “dimimonden” dedikleri fevâhişi kimler idâre ediyorlar imiş.” (s. 71)

Ahmet Midhat, yine bu konuyla ilgili olarak yeri geldikçe kadınların serbestçe çalıştıkları zaman ortaya çıkan olumsuzluklara değinir. Yazara göre, çalışan ve böylece geçimini sağlayan kadın, erkeğine boyun eğmez, bunun sonucunda ise, “gayr-i meşrû” ilişkiler çoğalır. (bk. s. 32)

Bir yerde Avrupa'daki kadınlarla bizdekileri karşılaştıran Ahmet Midhat, Osmanlı kadınlarının Avrupadakilere göre daha çok hak sahibi olduklarını ileri sürmektedir:

“Avrupa medeniyetince dahi kadının bir ihtirâm-ı tâm içinde tutulduğu görülmekte iken hâkikat-i hâlde hemen hiç bir hakka mâlik olmaması bu derecelerde inanılmayacak olan ahvâldendir. Meselâ Mehmet Efendinin bir kızı olur. Kız oldukça adı Matmazel Mehmet

olur. Ahmet Efendiye tezvîc olunduğu zaman babasının ismi zâil olarak Madam Ahmet olur. (...) Asıl ismi, kocaya varmak ile gâib ettiği baba isminden sonra bir de koca ismidir. Demek ki kadının ismi bile yoktur. (...) ... eğer hîn-i izdivâcda tefrîk-i mîras mukâvelesi akd olunmamış ise, kadın kendi servetine mâlik sayılamaz. (...) Kocası kendisini her nereye götürecektir olsa gitmem diyemez. (...) Bir kere akd olunan izdivâc bir daha bozulamaz idi. (...) Fransa'da talâk kanûnu vaz olunarak fenalığın bu ciheti biraz tahfif edildi ise de kadınların hukûk-ı saireden mahrûmiyetleri meselesi hâlâ devâm ediyor." (s. 41-42)

Ancak hemen belirtelim yazar, bu konuda hep Avrupayı eleştirmez. Yeri geldiğinde Osmanlı kadınlarının üzerindeki kimi baskıları da onaylamadığını belirtir. Romanda, Nurullah'ın ablası Züleyha Hanıma şunları söyler:

"Sözün doğrusu kadınlarımız harem tarafında bi'l-küllîye metrûken yalnız başlarına yaşamaktan usanmağa başlamışlardır." (s. 83)

Kız ve Erkek Çocuk Ayırımı:

Jön Türk'te Ahdiye'nin doğumu anlatılırken Ahmet Midhat Efendi hemen araya girer ve kız-erkek çocuğu ayırımı üzerinde durur. Ona göre kız çocuğu hor görülmemelidir. Yazar, toplumdaki bu yanlış anlayışla ilgili olarak; "Zevcesi kız doğuranların erkek doğuranlar kadar memnûn olmamaları hâli kesîrû'l-vukû olan ahvâl-i garîbedendir. İki nev' evlât arasında bir fark aranacak olur ise, hayırlı evlât olmaları nokta-i nazarından o fark hemen de yoktur. Hatta biraz ince eleyip sık dokunacak ise kız evlâdın erkekten nâfi olduğu bile meydana çıkar." (s. 5) der.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Ahmet Midhat Efendi, yeri geldikçe romanla ilgili olsun olmasın pek çok konuda kendi düşüncelerini ortaya koymuştur. Yukarıda belirttiklerimiz dışında o, eski ve yeni kına geceleri, Doğu ve Batı müziği, alaturka, alafranga danslar, romantik romanlarda kişiler, naturalist roman anlayışı gibi konularda bilgiler vermektedir.

Bu değerlendirmeler sonrasında görülür ki, yazar, romanın mesajını açıktan açığa kendisi aktarır; bu konuda okuyucunun katılımını beklemeyiz. Toplumun eğitimi için güden Ahmet Midhat için roman sadece bir araçtır. Nitekim araya girip okura çeşitli konularda bilgiler vermesi bu anlayış nedeniyledir.

Sonuç olarak, *Jön Türk*'ün II. Meşrûtiyet'in hemen sonrasında yayımlanması ve Abdülhamit döneminin kimi sorunlarına değinmesinin dışında –gerek vaka-kuruluşu, gerekse anlatım olarak– Ahmet Midhat'ın diğer eserlerinden farklı olduğu söylenemez. Eser, 1908 yılında tefrika edilmesine karşın Tanzimat edebiyatının anlayışına uygun bir biçimde kaleme alınmıştır.